

การจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมชุมชนแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม

Participatory Water Resource Management of Praeknhamdang
Community, Samut Songkhram Province

จิตาภา ธิรศิริกุล¹
เพ็ชรภรณ์ ชัชวาลชาวนชนิก²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่แพรกหนามแดง และศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์ เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและชุมชน จำนวน 15 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่แพรกหนามแดง เกิดขึ้นจากระบบการจัดการน้ำของภาครัฐที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่สามน้ำ (น้ำเค็ม น้ำกร่อย และ น้ำจืด) และการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนแพรกหนามแดงในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วย การมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหา ด้วยการวิจัย และการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการผลักดันแนวทางการแก้ไขปัญหาไปสู่การปฏิบัติโดยการสร้างการยอมรับ และความร่วมมือกับภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาความรู้ในการจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วม และการเป็นบทเรียนเชิงนโยบายรัฐในการจัดการน้ำ

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากรน้ำ การมีส่วนร่วม ชุมชนแพรกหนามแดง

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม

²อาจารย์ ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรบริหารธุรกิจ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

Abstract

This research aims to study water resources management problem in Praeknhamdang, and to study the participatory water resources management of Praeknhamdang Community, Samut Songkhram Province. The research employed qualitative research such as in-depth interviews to collect data from 15 key informants such as government officials and people in the community. The study were found that water resources management problem in Praeknhamdang arose from public water management that was not fit to the water area (salt, brackish and fresh water), and water resources management of Praeknhamdang community to solve that problem arose from the development of solutions by the participation of the community, the development of knowledge to solve problems with a combination of research technique and local wisdom, and the driving solutions into practice by creating acceptance and cooperation with the related public agencies. Water resources management of Praeknhamdang community led to participatory water management knowledge development and a public policy lesson in water management.

Keywords : water resource management, participatory management, praeknhamdang community

บทนำ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีมากมาย อาทิ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน เป็นต้น โดยทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภทมีรูปแบบที่แตกต่างกัน มีความจำเป็นที่แตกต่างกัน การดูแลและการบริหารจัดการย่อมมีความแตกต่างกัน เนื่องจากความต้องการของมนุษย์มีไม่เท่ากัน ความจำเป็นที่แตกต่างกัน เวลาและระยะทางที่ไม่เหมือนกันทำให้การทรัพยากรธรรมชาติต้องมีการแบ่งปันและจัดสรรอย่างลงตัว ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความจำเป็นมากในการที่จะเข้ามาจัดการเพื่อทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยมุ่งหวังให้เกิดความพึงพอใจและตรงกับ

ความต้องการของผู้ใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด เมื่อพิจารณาทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ แล้วจะเห็นได้ว่าทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งจำเป็นในเรื่องของการดำรงชีวิตและวิถีชีวิตของประชาชนตั้งแต่อดีตในการสัญจร เป็นแหล่งเกษตรกรรม เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เป็นแหล่งอาหาร เป็นสิ่งสำคัญในการประกอบอุตสาหกรรม รวมทั้งเป็นสิ่งที่สนับสนุนให้ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เติบโตได้ อาทิ ป่าไม้ ซึ่งหากขาดน้ำ ย่อมทำให้ทุกอย่างไม่สามารถเติบโตได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทรัพยากรน้ำมีความสำคัญมาก ซึ่งการบริหารจัดการน้ำถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญอันดับต้นๆ ในการที่ต้องคำนึงถึง จากที่ผ่านมาประเทศไทยได้มีนโยบายและหน่วยงานต่างๆ มากมายที่ตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุด การบริหารจัดการสามน้ำ คือ การบริหารจัดการน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม เป็นแนวทางและวิธีการที่มีความยุ่งยากและซับซ้อนมากกว่า การบริหารจัดการน้ำจืดหรือน้ำเค็มเพียงอย่างเดียว โดยวิธีการแนวทางและกระบวนการมีความสำคัญมากในการดำเนินการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ซึ่งหนึ่งในการบริหารจัดการสามน้ำที่มีความน่าสนใจมากกรณีหนึ่งคือ การบริหารจัดการน้ำของตำบลแพรกหมามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ตำบลแพรกหมามแดง เป็นตำบลหนึ่งในอำเภออัมพวา ซึ่งเป็นตำบลที่เป็นทางผ่านของน้ำจากภาคกลางเพื่อไหลลงสู่ทะเล ภูมิประเทศของตำบลแพรกหมามแดง มีคลองมากมาย เป็นพื้นที่เอกลักษณ์ของการเป็นพื้นที่มีสามน้ำ คือน้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย ซึ่งอยู่ในภาวะที่สมดุลตามธรรมชาติของน้ำขึ้น น้ำลง เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างรักใคร่สามัคคีกัน มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทของการปลูกข้าว เลี้ยงปลา ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ ที่จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้พื้นที่ของตำบลแพรกหมามแดง เริ่มมีปัญหาในเรื่องของน้ำท่วม มีน้ำเค็มมากเกินไป ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างปกติ ทำให้ทางหน่วยงานราชการเข้าไปดำเนินการในการแก้ไขโดยการสร้างประตูระบายน้ำเพื่อไม่ให้น้ำเค็มไหลเข้าไปในบริเวณของน้ำจืดมากเกินไปและทำให้ผลผลิตของเกษตรกรเสียหาย แต่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวของหน่วยงานรัฐควรจะทำให้ปัญหาหมดไปแต่กลับเป็นการจุดชนวนความขัดแย้งของชุมชนในตำบลแพรกหมามแดง เนื่องจากการสร้างประตูระบายน้ำดังกล่าวส่งผลต่อการที่ระบบการระบายน้ำไปเป็นไปตามธรรมชาติ ทำให้เกษตรกรฝั่งน้ำจืดเสียหาย กลุ่มประมงฝั่งน้ำเค็มได้รับผลกระทบทำให้สัตว์น้ำที่เลี้ยงไว้ตายหรือไม่ได้รับผลผลิตเท่าที่ควร จึงทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย สิ่งเหล่านี้มันถือเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญและ

เป็นเรื่องที่มานานนับสิบปี จนกระทั่งปัญหาที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขโดยอาศัยวิธีการจัดการแบบมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคการศึกษา ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดผลในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมแล้วยังนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสมาชิกชุมชนในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรอื่นๆ ต่อไปด้วยการจัดการแบบมีส่วนร่วม จึงกล่าวได้ว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมกรณีชุมชนแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม จะช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และผลการศึกษายังเป็นบทเรียนในการใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเมืองในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่แพรกหนามแดง และศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง อาทิ เอกสารราชการ ตำรา บทความ วารสาร งานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ กฎหมาย กฎระเบียบ ประกาศ และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตจากการลงพื้นที่ภาคสนาม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาค้นคว้านี้ ผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบุคลากรผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำโดยเจาะจงบุคคลที่เป็นผู้นำด้านการบริหารและการปฏิบัติการจำนวน 5 คน ประกอบด้วย รองผู้ว่าราชการจังหวัด นายกองคํการบริหารส่วนจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานชลประทาน นายกองคํการบริหารส่วนตำบลแพรกหนามแดง ผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มประชาชนในชุมชนแพรกหนามแดง ได้แก่ ผู้นำชุมชน และประชาชนในตำบลแพรกหนามแดง จำนวน 10 คน

เครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) โดยมีการทบทวนวรรณกรรมหรือการตรวจสอบแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพและนำมาใช้เป็นกรอบในการออกแบบเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ซึ่งเป็นแบบกึ่งโครงสร้างและผ่านการตรวจสอบเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากการลงพื้นที่ สังกัด บัณฑิตภาคสนาม สัมภาษณ์ ถ่ายภาพ และถอดเทปการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึก มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ร่วมกับการใช้หลักการตีความ (interpretive analysis) และมีการประมวลผลข้อมูลโดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นของการศึกษาที่กำหนดและเชื่อมโยงประเด็นต่างๆในเชิงเหตุผล ทั้งนี้จะสังเคราะห์ร่วมกับเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล (สุภาพค์ จันทวานิช, 2546 : 131-133)

สรุปผลการวิจัย

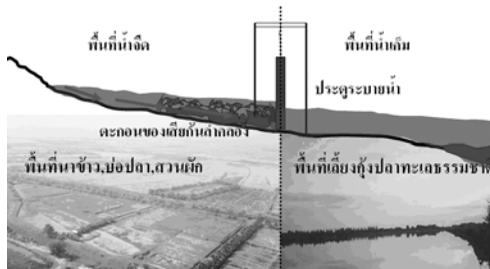
ในการนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

1. สภาพปัญหา ของการจัดการน้ำในตำบลแพรกหมามแดง

1.1 สภาพปัญหาและการดำเนินการจัดการน้ำในตำบลแพรกหมามแดง สภาพดั้งเดิมในพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นประชาชนในพื้นที่ให้ข้อมูลในแนวทางเดียวกันว่า สภาพดั้งเดิมตำบลแพรกหมามแดงเป็นป่าชายเลน เมื่อรัฐบาลต้องการพัฒนาประเทศ ก็ประกาศนโยบายให้ประชาชนจับจองที่ดิน มีการขุดคลอง การพัฒนาพื้นที่การเกษตร ซึ่งพึ่งพิงระบบนิเวศ ซึ่งมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านทรัพยากรน้ำ สัตว์น้ำ ป่าชายเลน และเป็นพื้นที่ระบบนิเวศสามน้ำ คือ น้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย ทำให้มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากในฤดูน้ำหลากมีการพัดพาเอาตะกอนดินและธาตุอาหารที่มีความอุดมสมบูรณ์นับตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ มาถึงปากแม่น้ำและท้องทะเล เป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของอาหารสัตว์น้ำในทะเลและแหล่งประมงที่มีความอุดมสมบูรณ์ ต่อมาเมื่อมี

การสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ ในปี 2521-2523 ปริมาณน้ำจืดที่ไหลมาจากต้นน้ำลดลงอย่างมาก ทำให้เกิดปัญหาน้ำทะเลหนุน น้ำท่วม พื้นที่นาข้าว และ พื้นที่การเกษตรเสียหายอย่างมาก (ศรีเมือง, 1 พฤษภาคม 2523) เกิดผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชน และต่อกรมชลประทานได้ดำเนินการในการแก้ไขปัญหาโดยการจัดสร้างประตูระบายน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง ตั้งแต่ปี 2524 เป็นต้นมา โดยลักษณะของประตูระบายน้ำของกรมชลประทานเป็นระบบที่ควบคุมสั่งการการปิดเปิดโดยเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทาน เป็นระบบที่มีการควบคุมโดยการชักประตูจากกันคลองทำให้น้ำผ่านช่องเล็กๆ ที่ประตู ทำให้พัดตะกอนดิน สิ่งปฏิกูล ก๊าซแอมโมเนีย ก๊าซไข่เน่า ไปพร้อมกับน้ำที่ปล่อยออกมา เกิดการปนเปื้อนของน้ำที่ปล่อยสู่คลองหลังประตูระบายน้ำ นอกจากนี้ระบบน้ำที่ถูกควบคุมโดยประตูระบายน้ำดังกล่าวก็ไม่สามารถทำให้น้ำส่วนเกินไหลผ่านไป ตามธรรมชาติได้ ทำให้สมดุลของการไหลและการผสมผสานของน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับ ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชนซึ่งมีความต้องการน้ำแตกต่างกัน กล่าวคือ พื้นที่น้ำจืด สภาพพื้นที่เป็นที่สูง ประชาชนจะประกอบ การเกษตรแบบทำนาข้าว ทำสวนผัก และเลี้ยงปลาน้ำจืด โดยใช้ น้ำจากชลประทาน จะมีความต้องการน้ำจืด และไม่ต้องการน้ำเค็ม และน้ำท่วมจากน้ำทะเลหนุน ขณะที่ พื้นที่น้ำเค็ม สภาพพื้นที่เป็นที่ต่ำ ประชาชนประกอบอาชีพการเกษตร เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จะมีความต้องการน้ำจืดที่มีความสะอาดไม่ปนเปื้อนขยะสิ่งปฏิกูลตะกอนดิน โดยใช้ น้ำจาก คลองธรรมชาติที่มีการไหลของน้ำตามธรรมชาติที่ผสมผสานระหว่างน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย ความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบประตูระบายน้ำดังกล่าว และความ ต้องการน้ำที่แตกต่างกันของประชาชนในพื้นที่ จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดผลกระทบในหลายๆ ด้าน

ภาพที่ 1 ลักษณะการใช้ น้ำของประชาชนในพื้นที่น้ำจืดและน้ำเค็ม
ที่มา : ชุมชนแพรกหนามแดง (2557)

1.2 ผลกระทบที่เกิดขึ้น จากแนวทางการแก้ไขปัญหาดูแลโดยการสร้างประตูระบายน้ำ ที่มีลักษณะเป็นบานประตูแบบยกปิดเปิดของกรมชลประทานเพื่อควบคุมการไหลเข้าออกของน้ำจืดและน้ำเค็ม ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในทางกายภาพ ผลกระทบในทางเศรษฐกิจ และผลกระทบทางสังคม กล่าวคือ

1.2.1 ผลกระทบในทางกายภาพ การใช้ระบบการปิดเปิด ซึ่งควบคุมโดยกรมชลประทานในการควบคุมการไหลของน้ำก่อให้เกิดการไหลทะลักของน้ำจืด และน้ำเค็มในปริมาณที่มากในการเปิดประตูน้ำในแต่ละครั้ง ซึ่งแตกต่างจากสภาพสมดุลของการหมุนของน้ำเค็มจากทะเล และการไหลของน้ำจืดจากต้นน้ำ ที่จะขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำของน้ำจืดและน้ำเค็ม และมีการผสมผสานระหว่างน้ำจืดและน้ำเค็มจนเป็นน้ำกร่อย ซึ่งเป็นคุณลักษณะของพื้นที่ตำบลแพรกหนามแดงที่เป็นพื้นที่ สามน้ำ คือ น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำที่เจริญเติบโตได้จากแร่ธาตุและแหล่งอาหารที่ไหลมากับน้ำ นอกจากนี้การปิดประตูน้ำจะก่อให้เกิดการสะสมของตะกอนดินและสิ่งปฏิกูลเน่าเสีย ซึ่งจะถูกพัดพาไปพร้อมกับน้ำ ทำให้เกิดการปนเปื้อนของน้ำไปสู่พื้นที่ปลายน้ำ

1.2.2 ผลกระทบทางเศรษฐกิจ จากผลกระทบที่เกิดขึ้นในทางกายภาพซึ่งเป็นผลจากการจัดการโดยมนุษย์ (man-made) ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในทางเศรษฐกิจต่อประชาชนในพื้นที่ กล่าวคือ เมื่อมีประตูระบายน้ำ ชุมชนในพื้นที่น้ำจืดเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนา จากเดิมทำนาปีละ 1 ครั้ง เป็นทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยใช้นาดำและนาหว่าน ซึ่งมีความจำเป็นในการปล่อยน้ำออกจากนาให้แห้ง เพราะข้าวจะเน่า หอยเชอร์รี่จะกินต้นข้าวในนา ทำให้จะต้องเปิดประตูน้ำในคลองทั้ง 15 ประตู ทำให้ปริมาณน้ำที่ออกมาจำนวนมากสร้างความเสียหายให้กับชุมชนในพื้นที่น้ำเค็ม ที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จะได้รับผลกระทบจากปริมาณน้ำจืดและตะกอนดินจากกันคลอง ทำให้น้ำลดความเค็มและสกปรก ทำให้สัตว์น้ำที่เพาะเลี้ยงตายไปเป็นจำนวนมาก และเมื่อชุมชนพื้นที่น้ำเค็มต่อต้านมิให้มีการเปิดประตูระบายน้ำ ก็ทำให้ชุมชนในพื้นที่น้ำจืดได้รับความเสียหาย จากปัญหาข้าวเน่า

1.2.3 ผลกระทบทางสังคม ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นถึงผลกระทบทางกายภาพ และผลกระทบทางเศรษฐกิจ การที่การจัดการปิดเปิดประตูระบายน้ำที่จะต้องอาศัยการควบคุมโดยมนุษย์ มีข้อจำกัดในการควบคุมปรับเปลี่ยนให้ทันกับสถานการณ์ และความต้องการของชุมชน ดังนั้นเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบทั้งในทางกายภาพและในทางเศรษฐกิจการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์อีกฝ่ายหนึ่งเสียประโยชน์ ทำให้ชุมชนในพื้นที่น้ำจืด และน้ำเค็ม เกิดความขัดแย้งในการจัดการน้ำภายใต้ระบบประตูน้ำแบบดั้งเดิมของกรมชลประทาน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกล่าวได้ว่ากระทบต่อรากฐานความเข้มแข็งของสังคมซึ่งเป็นระบบเครือญาติ ดังสะท้อนได้จาก

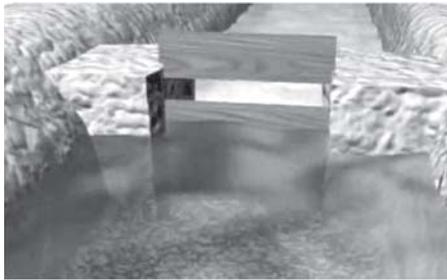

ปัญญา โตกทอง (สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2557) ที่กล่าวว่า "ปัญหา 20 กว่าปีทะเลาะกัน
ผมเองก็เลี้ยงกุ้งเช่าที่เยอะ และเป็นแกนนำและทะเลาะไปทั่ว"

2. การจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแพรทนามแดง ผลการศึกษา
พบว่า

2.1 การแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วม

2.1.1 กระบวนการมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ภาครัฐได้พยายาม
แสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยการจัดประชุมร่วมกันเกี่ยวกับวันเวลาในการเปิดปิด
ประตูน้ำ แต่ก็ไม่ได้เกิดผลในทางปฏิบัติ ทำให้ประชาชนในชุมชนได้ริเริ่มในการแก้ไขปัญหา
ด้วยตนเอง โดย ปัญญา โตกทอง ชาวบ้านในฝั่งพื้นที่น้ำเค็มได้รับแนวคิดการแก้ไขปัญหา
โดยใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากนักวิชาการของมหาวิทยาลัยมหิดล และได้นำมาหารือกับ
ชาวบ้านคนอื่นๆ ในพื้นที่ฝั่งน้ำเค็ม เพื่อพัฒนาเขียนโครงการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการน้ำ
ในคลองตำบลแพรทนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อสร้างแนวทางใน
การแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง โดยเสนอขอทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุน
ส่งเสริมการวิจัย(สกว.) ผ่านกลไก สกว.ภาค ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงในการส่งเสริมการวิจัยเพื่อ
ท้องถิ่น ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในท้องถิ่น มีโจทย์ประเด็นการวิจัยมาจากชุมชน
มีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน และเป็นกระบวนการในการเรียนรู้ของชุมชน ในการ
ดำเนินการโดยการประชุมร่วมครั้งแรกในชุมชนซึ่งเน้นการรวมคนทั้งตำบลมาคุยกันแต่
ไม่ได้ผลเนื่องจากยิ่งคนมากก็ยิ่งทำความเข้าใจยากและไม่ทั่วถึงต่อมาในการประชุมได้มี
การปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้เป็นเวทีย่อยๆ ตามหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน ซึ่งประสบ
ผลสำเร็จในการทำทำความเข้าใจกับชุมชนได้ง่ายและทั่วถึง โดยที่คณะนักวิจัยท้องถิ่นต้องไป
จัดเวทีกับชาวบ้านทั้งฝั่งน้ำจืดและฝั่งน้ำเค็ม เพื่อไปพูดคุยกับชุมชนหลายๆ ครั้ง โดยมี
พี่เลี้ยงการวิจัยจากสกว.ภาคเข้ามาช่วย ทั้งในการปรับปรุงชื่อเรื่องการวิจัย การพัฒนาโจทย์
วิจัยให้ชัดเจน การปรับปรุงองค์ประกอบของคณะนักวิจัยท้องถิ่นที่ควรประกอบด้วยทุกฝ่าย
คือ ทั้งฝ่ายน้ำเค็มและฝ่ายน้ำ ข้อมูลที่ได้รับจากการประชุมที่เกิดขึ้นหลายครั้ง ได้ถูกนำมา
วิเคราะห์ และมีการตรวจสอบข้อมูล ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนอยู่ทุกระยะ
ทำให้ชุมชนเริ่มเรียนรู้ เริ่มเข้าใจปัญหาซึ่งกันและกัน โดยใช้ข้อเท็จจริง นำมาสร้างข้อมูล
การพัฒนาโจทย์วิจัยให้ชัดเจนซึ่งพบว่า ปัญหาเกิดขึ้นจากรูปแบบประตูระบายน้ำของ
กรมชลประทานที่มีลักษณะปิดตาย นอกจากนั้นคณะนักวิจัยท้องถิ่นได้พบปะพูดคุยกับ
ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเพื่อทบทวนภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับการระบายและการกั้นน้ำ ซึ่งทำให้
พบว่า ตำบลแพรทนามแดงชาวบ้านในอดีตมีการทำประตูระบายน้ำซึ่งมีลักษณะเป็นประตู
บานไม้และใส่ไม้ลงไปทีละชิ้นเวลาน้ำมากชาวบ้านจะดึงบานไม้ด้านบนออกเพื่อระบายน้ำ
ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาหาระหว่างชาวบ้านพื้นที่น้ำจืดและพื้นที่น้ำเค็มแต่อย่างใด

ภาพที่ 2 ประตุระบายน้ำด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านแพรกหมามแดงในอดีต
ที่มา : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2557)

ผลการจากพบปะพูดคุยและการวิเคราะห์ข้อมูลข้อเท็จจริงได้นำมาสู่การผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม จนเกิดองค์ความรู้ เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ตลอดจนความร่วมมืออื่นๆ ในชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาารูปแบบประตุระบายน้ำแบบหับเผย ที่เป็นการปรับปรุงประตุระบายน้ำของกรมชลประทาน ให้มีบานเปิดปิดเป็นช่องทางที่แรงดันน้ำตามธรรมชาติจะผลักดันน้ำส่วนเกินออกไปโดยน้ำไม่ไหลย้อนกลับ ซึ่งเป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการสร้างประตุระบายน้ำโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ด้านการชลประทาน และในการผลักดันแนวทางดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ ชุมชนแพรกหมามแดงได้ดำเนินการตามแนวทางการมีส่วนร่วมโดยการสร้างความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจและการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจระดับอำเภอและจังหวัด คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และ กรมชลประทาน ซึ่งนำไปสู่การประชุมร่วมระหว่างชุมชนและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง โดยได้มีการทดลองใช้ประตุระบายน้ำแบบหับเผย และมีการเก็บข้อมูลทั้งจากภาครัฐและภาคประชาชน เพื่อพิจารณาผลการดำเนินงานของประตุระบายน้ำแบบหับเผย และได้มีการสร้างและปรับเปลี่ยนประตุระบายน้ำเป็นรูปแบบประตุน้ำแบบหับเผย

2.1.2 ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

(1) รากฐานความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นแบบเครือญาติ กล่าวได้ว่า พื้นฐานของประชาชนในตำบลแพรกหมามแดงทั้งประชาชนในพื้นที่ฝั่งน้ำจืด และพื้นที่ฝั่งน้ำเค็มต่างก็เป็นญาติพี่น้อง ที่อาศัยอยู่กระจุกกระจายในพื้นที่ทั้งสองฝั่ง และมีพื้นฐานการอยู่อาศัยแบบพึ่งพาอาศัยที่ถ้อยอาศัยมาโดยตลอด ดังการสัมภาษณ์ สมบูรณ์ แดงอรุณ (สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2558) ที่กล่าวว่า "คนน้ำจืด น้ำเค็ม เป็นพี่น้องกัน เราอาจจะขัดแย้งกันขัดผลประโยชน์กัน สิ่งนั้นก็จะมีหมดไปครับ เหมือนกับสังคมเครือญาติด้วย แค่ช่วยขยายความเข้าใจ"

(2) บทบาทของผู้นำในชุมชน ในการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม ผู้นำในชุมชนในพื้นที่ทั้งสองพื้นที่คือ พื้นที่น้ำจืดและพื้นที่น้ำเค็ม มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นและสร้างศรัทธาให้กับชุมชนและส่วนรวมว่าสิ่งที่กำลังจะทำหรือดำเนินการนั้น เพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยบทบาทของผู้นำในพื้นที่ดังกล่าว อาทิ ปัญญา โศกทอง ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนพื้นที่น้ำเค็ม และ สมบูรณ์ แดงอรุณ ผู้นำชุมชนพื้นที่น้ำจืด ต่างเน้นการลงมือทำด้วยตัวเอง มีความมุ่งมั่นในการที่จะหาวิธีการต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน ขจัดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจให้กับทุกคนในชุมชนให้กำลังใจและสามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจของชุมชนให้ร่วมมือร่วมแรงกันดำเนินการอาศัยพื้นฐานความเป็นเครือญาติ ความผูกพันในชุมชน ในการสร้างทางแก้ไขเพื่อประโยชน์ของชุมชน อาจกล่าวได้ว่ากรณีของชุมชนแพรกหนามแดง ผู้นำดังกล่าวไม่จำเป็นต้องมีอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมาย แต่บทบาทภาวะผู้นำเกิดขึ้นจากจิตสำนึกเพื่อชุมชน และคุณลักษณะความสามารถในการสื่อสาร สามารถต่อรองและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานราชการ และชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างบรรยากาศในการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการแก้ไขปัญหา

(3) การแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย (win-win solution) ปัญหาที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดการตระหนักของประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับความจำเป็นของการมีประตุน้ำ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากข้อจำกัดของประตุน้ำที่สร้างขึ้นกับทุกฝ่าย ซึ่งหากไม่สามารถแสวงหาทางแก้ไขปัญหาแล้ว ปัญหาการจัดการน้ำ ก็จะเป็นปมแห่งความขัดแย้งที่จะสะสมและกลายเป็นปัญหาที่ยังรากลึกต่อไป เนื่องจากการจัดการน้ำแบบเดิมก่อให้เกิดผลกระทบที่ฝ่ายหนึ่งได้ ฝ่ายหนึ่งเสีย (win-lost solution) ดังนั้นการที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างถาวรในภาพรวมของชุมชนจึงจะต้องอยู่บนพื้นฐานของทุกฝ่ายได้ประโยชน์ ซึ่งฐานคติในการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศในการมีส่วนร่วม ในลักษณะการร่วมมือเพื่อเป้าหมายร่วมกันของชุมชน ซึ่งจะทำให้ระดับความร่วมมือมีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ดังสะท้อนได้จาก สมบูรณ์ แดงอรุณ (สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2557) ที่กล่าวว่า "เมื่อก่อนชลประทานใช้มือหมุน มิได้ใช้ไฟฟ้าเหมือนปัจจุบันนี้ พอเราเปิดน้ำคนน้ำเค็มก็จะนำคนมาไม่ให้เราเปิดน้ำ เราไม่ได้ประสานกัน เราถึงไม่รู้ว่าคุณน้ำเค็มกระทบอย่างไรถ้าเราเปิดน้ำ เขาไม่รู้และคนน้ำเค็มรู้หรือไม่ นาข้าวเป็นอย่างไร ต่อมาคุณปัญญากับผมทำวิจัย ของบจากสกว. เพื่อมาทำประตุน้ำ ดังนั้นเราทำวิจัยต้องหาข้อมูลจากชุมชน ...การที่เรามีปัญหาควรแก้อย่างไร และถ้าไม่ช่วยลูกหลานต้องทะเลาะกันอีก"

(4) ทุนทางสังคมในด้านความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของน้ำ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งชุมชนได้เติบโตและเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น และการจัดการความรู้โดยกลไกภายใน ชุมชน โดยอาศัยผู้นำชุมชน ปรมาจารย์ชาวบ้าน ครูในชุมชน และเสริมด้วยกลไกภายนอก ชุมชนจากหน่วยงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยในฐานะที่เลี้ยงการวิจัย

(5) พันธมิตร และภาคีสนับสนุนจากภาครัฐ และภาคการศึกษาวิจัย กล่าวคือ ในกระบวนการจัดการแก้ไขปัญหามีส่วนร่วมภาครัฐโดยเฉพาะ รองผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ลงพื้นที่ร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหาน้ำของชุมชนในระดับนโยบาย รองอธิบดีกรมชลประทาน นำคณะเจ้าหน้าที่เรียนรู้ชุมชนแพรกหนามแดงเพื่อแก้ปัญหาภาพรวม คณะกรรมการพิจารณาแบบมาตรฐานกรมชลประทานลงพื้นที่ร่วมกับสถาบันพัฒนาการชลประทานและสถาบันพระปกเกล้า ขณะที่ หน่วยงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้เข้ามาให้การสนับสนุนในด้านวิชาการในการพัฒนาโครงการวิจัยโดยชุมชนเรื่อง รูปแบบการจัดการน้ำ ในคลองตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม รวมทั้งการให้เงินทุนสนับสนุนการวิจัย และการให้คำแนะนำ การมีที่เลี้ยงการวิจัยในการดำเนินการวิจัย จนกระทั่งโครงการวิจัยแล้วเสร็จ

2.2 ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการในการแก้ไขปัญหามีส่วนร่วม การแก้ไขปัญหามีส่วนร่วมได้ทำให้เกิดผลในการนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหากล่าวคือ

2.2.1 ทำให้เกิดข้อสรุปเกี่ยวกับความต้องการและความเห็นในการแก้ไขของชุมชนทุกฝ่ายเพื่อเป็นโจทย์ในการแก้ไขปัญหได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ ในแง่ความต้องการของประชาชนในพื้นที่ กล่าวได้ว่า ประชาชนในพื้นที่น้ำจืดไม่ต้องการน้ำเค็มและน้ำท่วม ขณะที่ ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่น้ำเค็มไม่ต้องการน้ำที่มีของเสียจากการสะสมที่คลอง ซึ่งจะสะสมในระหว่างการปิดประตูน้ำและไหลมาพร้อมกับการเปิดประตูน้ำ ในขณะที่ ลักษณะของประตูระบายน้ำที่เหมาะสมจะต้องสามารถปิดเปิดได้เองตามธรรมชาติ (natural water flow) ควบคู่กับการสั่งปิดเปิดการไหลของน้ำโดยมนุษย์ (man-made water flow) โดยที่ประตูระบายน้ำต้องระบายน้ำส่วนเกินจากด้านบนและน้ำส่วนเกินจะไม่ล้นกลับได้

2.2.2 จากกระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการระดมความคิดในการทบทวนแนวทางการจัดการน้ำด้วยวิถีภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนารูปแบบประตูระบายน้ำที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่สามน้ำ ผ่านกระบวนการวิจัยโดยชุมชน ซึ่งนำไปสู่การออกแบบประตูระบายน้ำที่มีลักษณะผสมผสานระหว่าง ประตูระบายน้ำซึ่งเป็นระบบ

ที่ควบคุมสั่งการการปิดเปิดโดยมนุษย์ กับระบบการควบคุมการไหลของน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบการปิดเปิดได้เองตามธรรมชาติจากแรงดันน้ำ ซึ่งพัฒนาขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการควบคุมการไหลของน้ำด้วยวิธีผสมผสานระหว่างการควบคุมโดยมนุษย์และโดยธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่า ประตูน้ำแบบหับเผย กล่าวคือ เมื่อน้ำจืดหรือน้ำเค็มมีปริมาณมาก ก็จะผลักดันน้ำส่วนเกินออกไปอีกทางหนึ่งผ่านทางประตูที่มีลักษณะปิดเปิดได้ตามแรงดันของน้ำ โดยที่น้ำที่ผ่านออกไปจะไม่สามารถไหลกลับมาได้ ประตูหับเผยนอกจากจะช่วยให้เกิดการระบายของน้ำส่วนเกินได้ตามธรรมชาติโดยไม่ต้องรอการสั่งการปิดเปิดโดยมนุษย์ ยังก่อให้เกิดการไหลเวียนของน้ำบริเวณประตูน้ำ ช่วยลดการสะสมของตะกอนดิน และเศษปฏิกูลสะสมบริเวณก้นคลอง

ภาพที่ 3 ภาพประตูระบายน้ำแบบหับเผย

2.2.3 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการร่วมมือของชุมชนอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การผลักดัน แนวทางการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนด้วยประตูน้ำแบบหับเผย ไปสู่การยอมรับและนำไปปฏิบัติ โดยความร่วมมือระหว่างกรมชลประทานและชุมชนในพื้นที่ โดยการเปลี่ยนแปลงประตูระบายน้ำแบบเดิม ไปสู่ประตูระบายน้ำแบบหับเผย โดยที่ชุมชนยังคงมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลและตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ หลังทดลองใช้ประตูระบายน้ำแบบหับเผย

2.3 ผลลัพธ์จากการดำเนินการตามแนวทางการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
ในการดำเนินการตามแนวทางการจัดการน้ำด้วยประตูน้ำแบบหับเผย ก่อให้เกิดผลลัพธ์ใน 3 ประการ กล่าวคือ

2.3.1 ผลลัพธ์ในแง่การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการชลประทานที่ผสมผสานความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่สามน้ำ

ซึ่งทำให้เกิดเป็นบทเรียนในการเรียนรู้และการนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นๆ และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิชาการ และการพัฒนาชุมชน โดยในปัจจุบัน ชุมชนได้มีการประชุมร่วมเรียนรู้ขยายผลพื้นที่ในตำบลใกล้เคียง และประจวบยายน้ำหับเผย ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานจากหลากหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคการศึกษา ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ อาทิ กรมทรัพยากรน้ำนำคณะผู้ศึกษาดูงานจากกระทรวงสิ่งแวดล้อมประเทศบังคลาเทศศึกษาดูงานการจัดการน้ำของชุมชนแพรภานามแดง

2.3.2 ผลลัพธ์ในแง่การจัดการน้ำและการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งประชาชนในพื้นที่น้ำจืด และพื้นที่น้ำเค็ม ที่มีความต้องการน้ำที่แตกต่างกัน ในการประกอบอาชีพ ได้มีปริมาณน้ำไว้ใช้อย่างเพียงพอ

2.3.3 ผลลัพธ์ในแง่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการแก้ไขปัญหาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม การคิดวิเคราะห์แก้ไขปัญหาด้วยความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแก้ไขปัญหาด้วยกระบวนการวิจัย ในหมู่ผู้นำ และประชาชนในพื้นที่ในการเป็นบทเรียนในการดำรงชีวิต และการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ต่อไป ดังสะท้อนได้จากปัญหา โทกทอง (สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2557) ซึ่งกล่าวว่า "ความรู้และเรามาช่วยกันแก้ไขใคร่คนอื่นเอามาให้นะ ตนเองต้องออกไปหาชาวบ้าน หมู่นี้ๆ เพื่อไปเอาความรู้มา เพราะการแก้ปัญหาตอนนี้ทำเรื่องเด็ก ก่อนหน้านั้นทำเรื่องสวัสดิการ และความปลอดภัยจากถนนก็ทำแบบนี้ ออกไปหาความรู้มาแก้ไขปัญหา มันเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต" โดยผลสืบเนื่องจากการทำวิจัยในชุมชนได้นำไปสู่การพัฒนางานวิจัยต่อเนื่องกระบวนการผลิตข้าวปลอดภัยของชาวนาฝั่งน้ำจืด โครงการวิจัยการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนตำบลแพรภานามแดง การจัดตั้งกลุ่มสังจะสะสมทรัพย์และสวัสดิการชุมชน การใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สร้างฐานความรู้ที่มีในท้องถิ่น ส่งเสริมการติดต่อการทำงานในชุมชนการพัฒนาวิถีกรรมอาหารพื้นบ้าน เพื่อเป็นยา และเป็นเมนูอาหารเชิงวัฒนธรรมที่มีประโยชน์และสร้างความมั่นคงทางอาหาร เวทีสานเสวนาในชุมชนเพื่อสร้างความปลอดภัยทางถนนโครงการรูปแบบการพัฒนาศักยภาพทักษะการใช้ชีวิตผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนตำบลแพรภานามแดง การสร้างความยั่งยืนกับการทำงานร่วมกับเด็กและเยาวชนในพื้นที่ โครงการวิจัยการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น

2.3.4 ผลลัพธ์ในแง่การแก้ไขความขัดแย้งของชุมชนด้วยสันติวิธี โดยใช้ความรู้และกระบวนการมีส่วนร่วม บนพื้นฐานของชุมชนเข้มแข็ง ทำให้เกิดการทำความเข้าใจ

ซึ่งกันและกัน และยอมรับในปัญหา ความต้องการของแต่ละฝ่ายได้โดยไม่มีอคติความเป็น
คู่ตรงข้ามในความขัดแย้ง ดังสะท้อนได้จาก ปัญหา โดกทอง (สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2557)
ซึ่งกล่าวว่า "ผมเลี้ยงปลาสด ศึกษาน้ำจืดและเข้าใจระบบนิเวศน้ำจืด เมื่อก่อนเข้าใจ
ระบบนิเวศน้ำเค็ม เข้าใจวิถีชีวิตน้ำจืดเข้าใจสองน้ำ เริ่มเข้าใจและเรียนรู้ และผมก็มอง
โดยมิได้มองคนเป็นศัตรูแต่มองปัญหาเป็นศัตรู แต่คนส่วนใหญ่มองคนเป็นศัตรู พอเราเริ่ม
เข้าใจ และมีการเข้ามาของสกว." เช่นเดียวกับ สมบูรณ์ แดงอรุณ (สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม
2557) ที่กล่าวว่า "เราจจะระบายน้ำแต่ละครั้งต้องถามคนน้ำเค็ม ชาวนาเดือดร้อนอาจเป็น
เพราะน้ำหลาก มากเกินจำเป็นชาวนาอยู่ไม่ได้ เมื่อเปิดประตูระบายน้ำคนน้ำเค็มก็เข้าใจ
ความขัดแย้งก็น้อยลง"

2.3.5 ผลลัพธ์ในแง่การพัฒนาการบริหารราชการแผ่นดิน บนพื้นฐานของระบอบ
ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ในลักษณะผสมผสานระหว่าง การสั่งการแบบบนลงล่าง
(top-down) และการรับฟังความคิดเห็นและแนวทางการแก้ไขปัญหาจากประชาชน
(bottom-up) เพื่อนำไปสู่ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของการบริหารราชการแผ่นดิน
อย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรมในการตอบสนองความต้องการของประชาชน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษา ที่พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนแพรทนามแดง เป็น
กระบวนการสำคัญในการสร้างความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำใช้วิธี
สร้างสัมพันธ์ สามัคคีระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง
โดยการระดมความคิด ค้นหาวิธีการในการแก้ไขปัญหา ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน
การหาวิธีการ ผ่านกระบวนการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และตรวจสอบโดยหน่วยงานรัฐ
เพื่อสร้างความเชื่อถือ กล่าวได้ว่า เป็นการยืนยันถึงรากฐานความสำคัญของแนวคิดทฤษฎี
การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ดังที่ Bell (2544 อ้างถึงใน วันชัย วัฒนศัพท์, 2550) อธิบายว่า กฎหมายหรือ
กติกากำหนดขึ้นโดยภาครัฐจะเป็นที่ยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ดียิ่งขึ้นหากเปิดโอกาสใน
การรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีใช้เพียงการมีส่วนร่วมผ่านการมี
ผู้แทน อีกทั้งภาครัฐและเจ้าหน้าที่รัฐที่ดูแลควบคุมเรื่องสิ่งแวดล้อมไม่ใช่ผู้ที่รอรับข้อมูล
ครบถ้วน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นการให้ข้อมูลในการตัดสินใจของภาครัฐ
ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ตรงกับความเป็นจริง ปฏิบัติได้ และเกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย

ซึ่งช่วยให้เกิดความไว้วางใจของประชาชนในนโยบายสาธารณะ นอกจากนี้ในการแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธีด้วยการใช้องค์ความรู้ ยังสะท้อนให้เห็นแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งในมุมมองแบบคานธี (1993 อ้างถึงใน ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว, 2550) ที่การแสวงหาความจริงที่จะต้องอาศัย ศรัทธา และ ความรู้ (science) ที่ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก่อให้เกิด การพัฒนาแสวงหาองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา โดยการเข้าใจตนเอง และสภาพแวดล้อมของตนเองโดยเฉพาะทรัพยากรน้ำและระบบนิเวศน์ของน้ำ ซึ่งเป็นการเติมเต็มช่องว่างของความไม่รู้ของคนในชุมชนในยุคปัจจุบันเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่ อันจะเป็นฐานในการสร้างความเข้าใจร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่อไป ผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับผลการศึกษเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม อาทิ การศึกษาของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ที่พบว่า การเปิดโอกาสแก่สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามาร่วมในฐานะเจ้าหน้าที่หรือพนักงาน มีการเรียนรู้ร่วมกันและเข้าร่วมประชุมตัดสินใจในการวางแผนและรัฐก็ต้องฝึกฟังความคิดเห็น ปัญหา และความต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดความรัก ความหวงแหน และสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน จึงต้องให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการอย่างยั่งยืนทุกขั้นตอน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ เบญจ พรพลธรรม (2553) ที่ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า การจัดการความโปร่งใสภายในองค์กรและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีผลสัมฤทธิ์ต่อเป้าหมายการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผ่านกระบวนการส่งเสริมให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสและกำหนดกฎหมายที่มีบทลงโทษรุนแรง และเข้าถึงความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. **ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย** จากการศึกษาวิจัยการจัดการในเชิงนโยบายภาครัฐ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้รับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ ซึ่งพบว่า มีประเด็นที่จะต้องดำเนินการเชิงนโยบายดังนี้

1.1 หน่วยงานภาครัฐควรมีการวางแผนการบริหารจัดการน้ำอย่างครบวงจร โดยการคำนึงถึงพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ รวมทั้งมีการติดต่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจกับชุมชนและท้องถิ่นในการวางนโยบายต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

1.2 หน่วยงานท้องถิ่นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและการจัดการงบประมาณเพื่อให้เป็นวิธีปฏิบัติที่ชัดเจน และเป็นรูปธรรม เช่นการกำหนดเป็นโครงการของท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำ หรือโครงการสร้างสัมพันธ์และลดความขัดแย้ง

1.3 ในการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชนและภาคสถาบันการศึกษาควรมีบทบาทร่วมกันอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาแนวทางร่วมกันกับทุกภาคส่วนในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมของทั้งจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำทั้งส่วนภูมิภาคและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรบูรณาการในการปรับปรุงพื้นที่คลอง เพื่อการระบายน้ำในพื้นที่ซึ่งปัจจุบันเกิดปัญหาดินเขิน ถูกกลบถม มีผักตบชวา โดยใช้การจัดการแบบมีส่วนร่วมที่มีประชาชนในพื้นที่เป็นพื้นฐาน

2. ข้อเสนอแนะเชิงพื้นที่ จากการศึกษาวิจัยการจัดการในเชิงพื้นที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์ ซึ่งพบว่า มีประเด็นเสนอแนะในการดำเนินการเชิงพื้นที่ ดังนี้

2.1 กระบวนการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ การทำกิจกรรมสานสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจอันดีกับชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนใกล้เคียง หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องโดยภาระหน้าที่ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนใกล้เคียง หรือชุมชนที่มีปัญหาต่อเนื่องจากชุมชนแพรกหมามแดง

2.2 กระบวนการปลูกฝังวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นเกี่ยวกับการภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางในการแก้ไขปัญหาจากการจัดการความรู้ของชุมชนสู่การปฏิบัติอย่างมีกระบวนการที่เป็นรูปธรรม อาทิ กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

3. ข้อเสนอแนะเชิงการพัฒนาองค์ความรู้ จากการศึกษาวิจัยผู้วิจัยมีประเด็นในการเสนอแนะเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ในการประยุกต์ใช้และการวิจัยต่อไปดังนี้

3.1 องค์ความรู้จากการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแพรกหมามแดงภาครัฐ ควรถอดบทเรียนและพัฒนาเป็นต้นแบบในการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นๆ

3.2 ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในพื้นที่ อาทิ การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่อนุรักษ์ ที่ปัจจุบันประสบปัญหาการถูกทำลายทั้งโดยธรรมชาติและมนุษย์ เพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนด้วยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

- ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. (2550). **ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับสันติวิธีและธรรมชาติ ของความขัดแย้งในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- เบญจ พรพลธรรม. (2553). **การจัดการความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมในบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). **การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปัญญา โตกทอง และคณะ. (2550). **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในครองตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปัญญา โตกทอง. **สัมภาษณ์**. 5 สิงหาคม 2557.
- แม่กลองวิปโยคน้ำเค็มหนุนหนักชลประทานเข้าช่วย. (1 พฤษภาคม 2523). **ศรีเมือง** : 2.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). **ความขัดแย้ง...หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- สุรางค์ จันทวานิช. (2546). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ แดงอรุณ. **สัมภาษณ์**. 10 สิงหาคม 2557.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. **สารคดีงานวิจัยเรื่อง ผ่าวิกฤตน้ำชุมชนแพรกหนามแดง** [เผยแพร่ทางเว็บไซต์ Youtube]. 14 สิงหาคม 2557.
- Bell, Ruth G. (2544). **The Conceptual Perspective for Public Participation**, ใน **ธรรมาภิบาลการมีส่วนร่วมของประชาชนและกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : สายธาร.

Paige, Glenn D. (1993). Gandhi's Contribution to Global Nonviolent Awakening, in **Nonviolent Political Science: Four Seasons of Violence**. Honolulu, HI: Center for Global Nonviolence Planning Project, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawaii.